

УДК 343.43

Василь Корольов,*канд. юрид. наук, доцент кафедри спеціальних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОФАЙЛІНГУ НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу методик профайлінгу та їх використанню прикордонниками під час виконання ними службових обов'язків з охорони державного кордону України. Розглядається ефективність профілювання осіб, причетних до терористичної або іншої транскордонної злочинної діяльності.

Ключові слова: державний кордон, профайлінг, профілювання злочинців, інтерв'ю, транскордонна злочинність, психологічний портрет злочинця.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Транскордонна злочинна діяльність – антисуспільне явище, яке не має національних кордонів, а його масштаби на сучасному етапі розвитку України становлять реальну загрозу суспільству та державі. Україна у світовому масштабі – транзитна країна; організована злочинність вдало використовує географічне положення нашої держави для своїх злочинних цілей: терористичної діяльності, торгівлі людьми, нелегальної міграції, контрабанди (у тому числі заборонених для обігу речовин та зброї).

Тому особливе місце у запобіганні транскордонній злочинній діяльності на державному кордоні та в межах контрольованих прикордонних районів необхідно відвести кримінально-психологічному профайлінгу. Даний метод включає аналіз і можливість скласти психологічний профіль можливого злочинця, а саме:

- характерні риси злочинця;
- рішення злочинця;
- поведінка злочинця на місці злочину;
- поведінковий почерк злочинця;
- вербальні та невербальні ознаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми.

Проблеми використання профайлінгу правоохоронними органами неодноразово порушувались у вітчизняній кримінальній процесуальній науці. Неабияка актуальність питання, що розглядається, зумовила те, що у різні часи воно ставало предметом дослідження таких таковців, як В.Д. Берназ, Ф.В. Глазирін, М.І. Єнікеев, В.О. Коновалова, В.О. Образцов, Б.Я. Петелін, О.Р. Ратінов, В.Ю. Шепітько та ін.

Зазначений аналіз має перспективу розвитку, оскільки пов'язаний із залученням даних іншої спеціальної спрямованості: психології,

соціології, кримінології, сексопатології, судової медицини та психіатрії. Деякі науковці, а саме Н.А. Жерж, О.М. Подільчак, О.В. Дручек, М.В. Дідковська-Бідюк та ін., здійснили спроби застосування методів профайлінгу у розслідуванні окремих видів злочинів чи забезпеченні громадського порядку, однак вони потребують подальшого розроблення.

Разом із тим особливості застосування методів профайлінгу оперативними підрозділами Державної прикордонної служби України в сучасних умовах залишаються не досить дослідженими, деякі аспекти носять дискусійний характер.

Метою дослідження є виявлення проблем у діяльності прикордонних підрозділів щодо застосування передових методик профайлінгу на державному кордоні, складання психолого-криміналістичних портретів осіб, які можуть бути причетними до протиправної діяльності та намагаються перетнути державний кордон, а також застосування профілювання співробітниками оперативних підрозділів під час проведення ними інтерв'ю з особами, які викликають підозру.

Виклад основного матеріалу. Психолого-кримінологічний портрет і його використання не є прямими доказами в провадженні, але можуть успішно застосовуватися під час пошуку, а також проведення оперативних і слідчих (розшукових) дій з викриття винних та запобігання злочинам. В умовах неочевидності, використовуючи психопрофіль, можна висунути і здійснити перевірку версій, а також спрогнозувати час і місце вчинення нового злочину; уточнити, звузити коло підозрюваних і надалі виділити із цього кола потрібну особу [1, с. 81].

Особливо це важливо в пунктах пропуску через державний кордон, коли прикордонники,

здійснюючи оформлення та пропуск тисяч людей щодня, мають володіти методиками профайлінгу, а також мати певні психолого-криміналістичні портрети осіб, які можуть бути причетними до протиправної діяльності. Дехто, можливо, заперечить, що з розвитком правоохоронних баз даних, як національних, так і міжнародних, затримання злочинця – це справа часу, але сьогодні перед правоохоронними структурами стоїть завдання попередити та вчасно виявити злочинну діяльність. Саме тому профайлінг у сучасному розумінні – це використання комплексних кримінологічних знань щодо характеристик конкретного суб'єкта: інформації про найбільш поширені злочини у сфері (на об'єкті) охорони; знання «типових» рис особи, що може вчинити протиправне діяння, мотивів злочину, соціально-демографічних характеристик злочинця, тобто його можливого віку, професійних навичок, місця роботи, статі, соціальних зв'язків. Беруться до уваги також уподобання, цінності та моральні характеристики особи, біометричні дані, зовнішні ознаки прихованої зброї [2, с. 150].

У результаті складається психологічний портрет можливого злочинця, який включає в себе характерні та відмінні риси злочинця. Також дана робота полягає в складанні списку можливих підозрюваних, чи то є одиничний чи то серійний злочин, тому що, проаналізувавши певні поведінкові характеристики, сліди, залишені злочинцем, його зовнішність і зіставивши всі факти, можливо дійти певного висновку і скласти список рекомендацій, на основі якого, власне, прикордонник-профайлер може виділити з числа пасажирів та осіб, які перетинають державний кордон, підозрюваних, що можуть бути причетні до злочинної діяльності або намагаються скоїти правопорушення.

За допомогою профайлінгу як додаткового інструменту в запобіганні та протидії злочинам, що вчиняються на державному кордоні, можливе:

– накопичення слідової інформації з місць вчинення злочинів (порушень державного кордону) та встановлення психологічних особливостей злочинців, виявлення ознак серійності злочинів, скоєних у різних місцевостях (нелегальна міграція);

– складання психологічного портрета злочинця (профілювання) для виявлення ймовірних підозрюваних (описова характеристика) й аналізу закономірностей, які можуть допомогти передбачити майбутні злочини і/або можливі жертви (прогностичне профілювання злочинців), особливо в боротьбі з тероризмом.

Кордон у певному сенсі унікальний, тому що його цілодобово перетинають тисячі

людей та сотні тисяч тон вантажу, саме на кордоні відбувається співпраця та взаємодія правоохоронних органів усього світу в боротьбі з міжнародною організованою злочинністю. Тому застосування різних типів профайлінгу саме на державному кордоні цілком себе виправдовує, зокрема:

– географічний профайлінг (проживання і місце перебування можливого злочинця) може застосовуватись до осіб, які проживають у прикордонних районах (протидія злочинам, пов'язаним із контрабандою та нелегальною міграцією);

– авіаційний профайлінг допомагає виявити пасажирів, які мають на меті вчинити терористичний акт чи скоїти інше правопорушення на борту повітряного судна або в будівлі аеропорту;

– транспортний профайлінг (залізничні, автобусні та інші перевезення) дає змогу виявити серед пасажирів або людей, які прямують власним транспортом, осіб зі злочинними намірами.

Дані напрями профайлінгу здебільшого спрямовані на профілактику протиправних дій на транспортних засобах, у будівлях залізничних, морських, автовокзалів, на перонах і прилеглих територіях [2, с. 155]. Перераховані транспортні споруди є на державному кордоні, тому застосування методик профілювання фахівцями-прикордонниками під час виконання ними своїх обов'язків тільки підвищить рівень протидії злочинності.

Безліч злочинів вчиняється і залишається нерозкритими через те, що правоохоронці звертають увагу на те, що сталося на місці злочину, збирають докази, беруть до уваги судово-медичні характеристики, намагаючись визначити конкретну людину. Профайлер звертає увагу на те, як стався той чи інший злочин, бере до уваги деталі, що розкривають поведінку людини, яка вчинила протиправну дію, і на підставі цього визначає особистісні характеристики злочинця, в результаті чого стає відомий тип злочинця. Це допомагає розкривати злочини за більш короткі терміни і робити це більш точно. Проте застосування профайлінгу не тільки для розкриття злочинів, а й з метою профілактики злочинності, здатність упередити злочинні дії може допомогти значно знизити рівень злочинності не тільки на державному кордоні, а й в державі загалом.

Як знизити рівень злочинності? Як запобігти злочинності на державному кордоні? Як ефективно протистояти контрабандній діяльності, нелегальній міграції, наркоторговлі, тероризму та іншим видам організованої злочинності, яка відбувається на державному кордоні? Усі ці питання постають

щохвилини в прикордонному відомстві, особливо в оперативно-розшукових підрозділах, на які покладено повноваження виявляти та попереджати злочини на стадії готування.

Одним із методів перевірки, отримання або підтвердження інформації чи підозри про злочин, який готується або вчиняється, є проведення інтерв'ювання (фільтраційно-перевірочних заходів, розвідувального опитування).

Інтерв'ю – це бесіда, в якій задаються питання і даються відповіді. У звичайній мові слово «інтерв'ю» означає розмову один на один, де одна особа виступає в ролі запитувача (інтерв'юєра), а інша – в ролі опитуваного (що відповідає). По черзі інтерв'юєр ставить запитання, а опитуваний відповідає.

Саме під час проведення бесіди оперативний працівник має можливість переконатися в злочинних намірах особи, яка перетинає державний кордон, або встановити факти злочинної діяльності. Проте для ефективного проведення цього заходу необхідно використовувати провідну методику профайлінгу, яка доказала свою ефективність за кордоном. Адже профайлінг допомагає скласти характерні риси злочинця, визначити поведінковий почерк злочинця, вербальні та не вербальні ознаки.

Методику профайлінгу можна застосовувати в трьох аспектах спілкування: вербальному – за допомогою слів; вокальному – голос, темп мови, тон; фізичному – мова жестів і рухів тіла (погляд в очі, міміка, положення тіла, рук).

Оперативний працівник, проводячи таку бесіду, може отримати: уточнення наявної інформації; дані про злочинне минуле на батьківщині; оперативні дані про зв'язки з членами терористичних мереж (інших злочинних організацій); участь у політичній, охоронній або злочинній діяльності (якщо так, то які подробиці/частота, винагорода/вигоди і наслідки для особи); службу в збройних силах тощо.

Складаючи програму інтерв'ю, необхідно враховувати, що процес інтерв'ювання є процесом соціально-психологічної взаємодії, що має свої етапи. Виходячи з цього, послідовність запитань повинна відповідати декільком вимогам:

– більш складні питання повинні слідувати за більш простими. На перших етапах необхідно якомога глибше втягнути опитуваного в процес інтерв'ювання, і зробити це можна, задаючи нескладні питання, які не вимагають особливих роздумів. Завдяки цьому, в міру залучення опитуваного в інтерв'ю йому буде легше відповідати на більш складні питання;

– у смислового плану питання повинні слідувати одне за іншим так, щоб наступні питання логічно продовжували й уточнювали попередні;

– питання, які можуть збентежити або поставити опитувану людину в незручне становище, не слід ставити занадто поспішно і прямолинійно.

На першому етапі проведення інтерв'ю інтерв'юєр повинен насамперед постаратися створити сприятливий психологічний клімат і встановити контакт з опитуваним, щоб знизити напругу і стрес, що виникають від самої ситуації інтерв'ювання.

Крім того, на даному етапі оперативному працівнику (інтерв'юєру) також необхідно оцінити загальний рівень розвитку опитуваного і його здатність правильно розуміти інтерв'юєра. Це багато в чому допоможе визначити, яким чином потрібно будувати інтерв'ю загалом.

В основній частині інтерв'ю головне завдання полягає в створенні оптимальних умов для отримання найбільш повної і точної інформації про опитуваного.

Інтерв'юєр повинен домогтися того, щоб особа говорила про те, про що хоче почути інтерв'юєр. Для досягнення цього інтерв'юєр може використовувати ряд спеціальних прийомів.

У завершальній частині інтерв'ю, після того як будуть задані всі запитання, треба обов'язково подякувати опитуваному. Формально це буде вважатися закінченням інтерв'ю. Однак після цього інтерв'юєру не завжди варто відразу ж йти, тому що, коли формально інтерв'ю закінчено, напруга у опитуваного спадає, і він може висловитися про якісь важливі речі, про які він боявся говорити в ході інтерв'ю або не вважав це важливим.

Кожен правоохоронець на кордоні, застосовуючи методи профілювання, розмовляючи з людиною, яка має на меті перетнути державний кордон, може за його рухами тіла, словами, мімікою, жестами та інтонацією визначити, чи говорить співрозмовник правду.

Висновки

Отже, створення профілю терориста (профайлінгу) – це зведення до купи набору фізичних, психологічних та поведінкових перемінних, які були визнані типовими для людей, залучених до злочинної діяльності, і які можуть мати певну предикативну цінність. Національність, документи, тип та засоби подорожування, рік, психологічні відмінності, місце народження тощо можуть бути включені до підготовки профілів злочинців. Використання даних профілів під час проведення бесіди дає можливість оперативному

працівнику підтвердити або спростувати підозри стосовно співрозмовника. Для профілактики злочинної діяльності на державному кордоні це має суттєве значення.

Список використаних джерел:

1. Жерж Н. Застосування методу психолого-криміналістичного портрета злочинця при розслідуванні окремих видів злочинів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1(39). С. 79–86.
2. Подільчак О.М. Кримінологічний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця. *Право і суспільство*. 2017. № 4. Частина 2. С. 148.
3. Дручек О.В. Профайлінг як метод забезпечення державної безпеки і громадського порядку: проблеми застосування. *Науковий вісник*

публічного та приватного права. 2018. Випуск 1. Том 2. С. 132–136.

4. Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. *Юридична психологія*. 2017. № 2 (21). С. 165-175.

5. Берназ В.Д. Моделювання злочинної діяльності і особистості злочинця як засіб рішення тактичних задач. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2001. № 3. С. 87–91.

6. Глазырин Ф.В. Психология следственных действий : учеб. пособ. для вузов МВД СССР. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1983. 136 с.

7. Еникеев М.И. Психология следственных действий : учебно-практическое пособие. Москва : Проспект, 2007. С. 7–17.

8. Коновалова В.Е., Шепитько В.Ю. Основы юридической психологии : учебник. Харків : Одиссей, 2005. 352 с.

Стаття посвячена аналізу методик профайлінга і їх використанню пограничниками во время выполнения ими служебных обязанностей по охране государственной границы Украины. Рассматривается эффективность профилирования лиц, причастных к террористической или иной трансграничной преступной деятельности.

Ключевые слова: государственная граница, профайлинг, профилирование преступников, интервью, трансграничная преступность, психологический портрет преступника.

The article is devoted to the analysis of profiling techniques and their use by border guards during the performance of their duties to protect the state border of Ukraine. The efficiency of profiling of persons involved in terrorist or other cross-border criminal activity is considered.

Key words: state border, profiling, profiling of criminals, interviews, cross-border crime, psychological portrait of a criminal.